

A magyar irodalom története. V. kötet. A XIX. század első fele. Irta: Brisits Frigyes. Budapest. A Szent István Társulat kiadása 1939.

Nincs még egy tudományág, amely a világháború lezajlása óta oly bő termést hozna, mint az irodalomtörténetírás. Kisebb és nagyobb terjedelemben, különféle módszerrel, a nagyközönség széles és a hozzáértők szűkebb körének szárvá, átlag minden második évben jelenik meg a magyar életet, lelket és szellemet fejlődésében, eredményeiben és jelentőségében feltáró munka. Örvendetes jelenség, hogy valamennyinek van felvevő közönsége. Mert ezek a művek nem egy esetben különleges alkotásúak. A lényeg nem lehet más, az írók tehát az ismeretes adatokat iparkodnak kibővíteni, más és más nézőpontból bemutatni és gyakran a maguk vagy a kor ízlésének megfelelően előadni. A feldolgozás terén két módszer érvényesül: az adatközlő, elbeszélő és méltató, s a fejtegető és szellemi jelenségeket és irányokat bemutató. Jogosultsága mindkét eljárásnak kétségtelen. A kérdés az, vajjon az olvasó hogyan ismeri meg közvetlenebbül és teljesebben a magyar lelket? Nyilvánvaló, hogy az első irányt követő irodalomtörténetekből. A szellemtörténeti feldolgozás is gyümölcsöző, de inkább csak adalékokat nyújt, részleteket mutat be és pótlék hatását teszi. Nevére méltó, célját valóban szolgáló és kielégítő irodalomtörténet nem jöhet létre sem egészében, sem pedig részleteiben a teljes anyag bemutatása nélkül.

A szellemtörténeti irány most nagymértékben lelkesíti munkára irodalommal foglalkozó tudósainkat. Tetszetős ötletek, alig valamit jelentő gondolatok, különleges felfogások bőséges és gyakran jelentőségükkel arányban nem álló kidolgozásban részesülnek. A komoly olvasó nem minden meglepődés nélkül foglalkozik ezekkel a művekkel. Csaknem valamennyi ilyen irodalomtörténeti munkának jellemzője, hogy hiányos, hézagos, részleges; csak azt öleli fel, ami a vezető eszmével kapcsolatban íróinkat alkotásra készíti. Igaz, hogy adnak nagy összefüggéseket, feltárnak finom részleteket, éreztetnek bizonyos nagyvonalúságot, de akár az egyes fejezetek, akár az egész mű átgondolása után iparkodik megállapítani a szellemi nyereséget az olvasó, ezt aránytalanul csekélynek ítéli a maga általános érdeklődéséhez és az író fáradozásához mérten. A szellemi történések és ezeknek kapcsolatai, az eseményekben rejlő feszítő és érvényesülést kereső erő feltüntetése, az írói lélek sok titokzatos megnyilatkozása nem annyira az irodalomtörténetbe, mint inkább az irodalomtörténet ismeretelméletébe tartozik. Aki irodalomtörténetet vesz a kezébe, az nem nehezen megközelíthető és elvont gondolatok feltüntetését kívánja nyomon kísérni, hanem gyönyörködni óhajt a magyar szellem megnyilatkozásának többoldalú és ezért mélyebb tudatosságot előidéző bemutatásában.

Az ismeretelméleti felépítésű, mondjuk, szellemtörténeti irányt követő művek egy másik tulajdonsága, hogy bizonyos egyoldalúság mellett íróik lényeg tekintetében is hajlandók engedményekre a maguk egyéni vélekedésének irányában. Amely író és irodalmi jelenség megegyezik a maguk eleve megállapított elvével, azt bőven ismertetik és a műveket is alaposan kiaknázzák, de aki és ami e tekintetben nem szorítható elméletük szűk keretébe, azt éppen ha

megemlítik. Ezért összefoglaló mű alkotása esetén ez kidolgozás tekintetében egyenetlen, értékelésben pedig nem megnyugtató, hanem vitatható. Túlteng bennük a maguk korának, felfogásának és törekvésének a régi időbe való visszavetítése és ez nem egy esetben megzavarja nemcsak az objektív felfogást, hanem az írókra vonatkozó ítélkezést is. Bármily irányt és bármiféle módszert kövessen az irodalomtörténetírő, elengedhetetlen kellék, hogy egészet alkosson s az írók alkotásaiban mutassa be, s ne a maga talán tetszetősnek látszó elgondolását helyezze előtérbe. Az csak irodalomtörténeti kiegészítés, ha valamely eszmenetet veszünk tudomásul, de közben elsikkadnak nagy, jelentős, igaz értékeket képviselő írók. Ezeknek mellőzése, sok értékes és az irodalmi életet közvetlenül bemutató adatnak elhallgatása egyoldalúvá, szűkkörűvé, részletmunkává alkalmas tenni egyébként kiváló tulajdonságokkal rendelkező alkotásokat.

Brisits irodalomtörténete eredeti kutatáson, nagy olvasottságon és széles körre terjedő tudáson épül fel. A munka minden részlete átgondolt, eredeti és előadásában újszerű. Sokat idéz, de mindig van gondolata, amelyet az idézet-hez hozzáfűz vagy amelyet igazol velük. Ötven évet felölelő művében több tekintetben új az anyag, következetes a módszer és egyéni az előadás. A téma megfogása, átgondolása és kidolgozása azonban mintha nem volna eléggé reális. Vezető eszme gyanánt — úgy látszik — az irodalmat fejlesztő belső erők érvényesülésének feltüntetése szerepel, amint azok az írói egyéniségekben és műveiken keresztül mutatkoznak; azután a katolikum s általában a vallás jelentkezése; végül bizonyos stílusfejlődésre való rámutatás. Ez eszmék figyelemmel kísérése, feltüntetése, megvalósulásának igazolása nagy hozzáértéssel, magával sodró gondolatmenettel és pártatlan ítélkezéssel történik. Az olvasó nagy értékekre való utalás mellett finom fejtegetéseknek egész tömegét találja a műben és ez elismerést kelt benne az irodalomtörténetírő éleselméjűsége, boncolóképessége és kifejezőkészsége iránt. Az egész munka tudósnak az alkotása, aki belemélyodt tárgyába és azzal kapcsolatban sok új megfigyelést és szellemtörténeti jelenséget hozott felszínre.

A részletekhez hozzá lehet szólni, bár nyilvánvaló, hogy a módszer hozza magával az itt-ott mutatkozó egyenetlenségeket. Kazinczynak szerepét és jelentőségét mértéken túl nagyítja és hatását az 1840-es évekre is kiterjeszti. Mivel azonban ismeretelméletileg és elvontan foglalkozik vele, világos kép nem alakul ki róla. Az irodalommal foglalkozni óhajtó katolikus kispapok törekvésének összefoglalása új, de kevésbé gazdagítja az irodalmat, amint a katolikus folyóiratok bemutatása és a két jelentősebb papköltőnek méltatása is. Általában a vallásos s különlegesen a katolikus eszme jelentkezése mindenütt feltüntetésben részesül s a tehetség okozza, hogy az igazi költők értékesebb alkotásokat hoznak létre e téren, mint akik kimondottan a vallásos irány művelői. A munka második, az irodalomnak a nép felé fordulását feltüntető része tisztultabb és egységesebb felfogásról tanúskodik, mint az első. Bár egyes kiváló írók éppen csak említésben részesülnek, holott vallásos nézőpontból is több figyelmet érdemelnek, mint például Kemény Zs., annál megkapóbb Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi és Arany jellemzése. Ezekkel kapcsolatban nemcsak új mondanivalója van, hanem gondolatmenete megvilágosodik, kifejezőkészségének bonyolultsága felenged s jellemzése méltó az elemzett irodalmi nagyságokhoz.

Minden mű írója egyéniségének kifejeződése, lelki tartalmának érzelhető kivetítődése. Legyen pár lapnyi, vagy terjedjen kötetekre, a munka részleteiben és egészében az alkotó maga tükröződik. Amint más Gyulai, mint Pintér, hasonlóan más Brisits is. Az első közvetlen és mély; a második világos és szabatos; a harmadik bonyolult és tartalmas. Gondolatainak menete néha olyan zsúfolt, hogy egyes mondatait többször kell átolvasnunk, míg megértjük a lényeget (20., 54., 113. stb. ll.), másutt azonban könnyedén folyamatos, világos, lendületes (287., 290., 301. stb. ll.). Forrongó stílusa is jelzi, hogy egyéni álláspontból veszi számba az irodalmi jelenségeket, újszerűsége törekszik, de nem akar szabadulni kissé erőszakolt, különleges látásmódjától és ez színezi ítéleteit is. A nehézkes, túlterhelt mondatok ott mutatkoznak inkább, ahol mindenképpen újat kíván adni (*A felvilágosult és szép magyar*) és ott enged fel és válik lendületessé, ahol témája következtében a könnyedség és természetesség hatnak rá (*A lírai egyéniség teljessége*). Előadásmódjának az első részében mutatkozó mesterkéltsége a másodikban közvetlen folyamatosságba megy át és mintegy érzékelteti a stílusnak ötven év alatt történt változását és fejlődését.

Az új irodalomtörténet értékek feltárója és számos érdekes jelenség magyarázója, egészében azonban egyoldalú. Ami hiánya van, az a módszerből következik. Ez mindig megfelelő, ha az író célját maradék nélkül tudja vele szolgálni. Mihelyt ilyesmi nem történik meg, ott a hiba forrását a feldolgozás módjában lehet leginkább feltalálni. Apró megfigyelések, tetszetős megjegyzések, az eszmék érvényesülésének bonyolult folyamatára való rámutatás, esetlegességeknek a feltüntetése inkább jelentkezik ebben az irodalomtörténetben is, mint a lényeg iránt való érzéknek válogatása, az igaz értékek kiemelése, a magyar szellem e korban jelentkező egyetemessé válásának vázolása. Kétségtelen, hogy meglepő érzék vezeti az írókat a fejlődés egyes részleteinek megláttatásában, a szellemi jelenségek összefüggő bemutatásában, a kor eszmevilágának az egyes íróknál jelentkező fejlődésében és alakulásában, de ezt a mindenáron újszerűsége törekvés nehézkessé, az elvont jellegű gondolatvezetés bonyolulttá és főleg a szóáradat nehezen megközelíthetővé teszi. A tudós szerző kelletlenül többet tételez fel az írók egymásra gyakorolt hatásáról s általában az elvont eszmék jelentőségéről. Ez megfelel vezető elvnek és nem kis feltaláló készségről tanúskodik, de a művészi értelmezés realisabb megállapításokat tenne kívánatosá.

Ebből a munkából megismerünk egyes irodalmi jelenségeket, eszméknek és törekvéseknek keletkezését és egymásrahatását, hanyatlását és diadalát, de az *irodalom* félszázados *egésze* rejtve marad az olvasó előtt. Az ilyen műtől azt várnánk, hogy a magyar lélek maradandó értékű alkotásait mennél tudatosabban segítsen megismerni és élvezni. Azt kívánánk, hogy aranyat bányásszon ki és ne azt mutogassa, hogy ez a kincset tartalmazó ér merre, miként s hogyan ágazik el. Bármily új anyag, módszer és előadás nem érhet el igazi eredményt, ha ezt szem elől téveszti. Ami új adatot e műből megismerünk, az feltétlenül irodalmi nyereség, de az egész mű inkább elméleti téren mozog. Az kétségtelen, hogy hozzáértő, mély gondolkodású és alkotásra hivatott tudós munkája, akinek van mondanivalója. De teljességre kell törekednie, gondolatai árját szűkebb mederbe terelnie és kevesebb szót használnia. Tehetség és munka-

erő, szorgalom és hozzáértés nem mindennapi eredménye ez az új irodalomtörténet, de inkább csak a szakemberek, mint a nagyközönség számára.

Agárdi László.

Juhász Géza: A magyar szellem vándorútja. A Debreceni Ady-társaság kiadása, 1938. 160 l. kis 8-r.

Juhász Géza nehéz feladatra vállalkozott: irodalmunk fejlődésének rövid összefoglalására. Mert „a magyar szellem útja: irodalomtörténetünk“ és „vándorlás határállomásai a kifejezésfokok, s rajtuk belül az egyes művészi korszakok, a stílusok“.

Mint minden „kistükör“, a Juhász Gézáé is csak a legnagyobb írókat mutatja be, őket is csupán madártávlatból. Módszere az az írói arcképvázlat, amelynek jellemző vonásai a művészi és társadalmi korviszonylatból adódnak. Az egyes képek erősen stilizáltak; sokszor a beállításon, a láttatás módján van a hangsúly. Szerzőnk az „esszéista-nemzedék“ tagja: szépíró és tudós egy személyben. Ez a kettős hajlam hol segíti, hol akadályozza egymást. J. G. érdeklődése komoly és lényegyet kereső — gondolatai azonban sugártörést szenvednek stílusán. A forma szabja meg a tartalom jellegét s a jellemzés sokszor csak szellemesség. Bizonyára nem véletlen, hogy ez a kis könyv először mint cikksorozat jelent meg egy napilapban. A riportszerű bemutatás már az egyes fejezetek címében is kifejezésre jut. J. G. általában tiszteltetben tartja a hagyományos megállapításokat, de ahol csak lehet, átírja őket. Így adódnak az efféle, keresztretjtvény-meghatározásokra emlékeztető alcímek: „A bujdosó mosolya“, „A bohém és a szerzetes“, „Tiszántúl és a bécsi kaszárnya“, „Bűn és bűnhődés“, stb. Az olvasó elszórákozhat velük: kitalálja-e mindjárt, hogy Mikésről, Amadéről és Faludiról, Bessenyeiről, a Bánk bánról van szó. Máskor meg a „pars pro toto“ technikájával harangozza be költőinket: Tompa „a melabú költője“, Ady „a teljes kitárulás lírája“, Kemény „az első népszerűtlen modern“ és i. t.

Az újszerűsége való törekvés J. G. egész irodalomszemléletére rányomja bélyegét. Kitűnően ismeri irodalomtudományunkat, elsőorban persze az egyéniségével rokon tanulmányírók munkásságát. Könyvében megtalálhatjuk az utolsó 20 év valamennyi eredményét és valamennyi tévedését. J. G. hitelt ad minden divatos elméletnek, vakon hisz a tetszetős látszatigazságokban is és nem osztja a tartózkodóbb ellenvélemény aggodalmait. Így kerül a könyvbe néhány kevésbé szerencsés tétel, s ezeket a kihegyezett stílus csak még jobban eltorzítja. Ime néhány mutatóba: Janus Pannonius tanítgatja először magyar érzésekre a nagy lírát; Balassa nem a közösség tolmácsa; a Balassa-komédia Bornemissza Péter műve; Katona zártan szerkeszt, mint a francia klasszikus tragédiaírók; a Vanitatum Vanitas a romantikus elégületlenség megrázó éneke; Vörösmarty drámáinak főmozgatója a hazafiság; Szendrey Júlia eredeti egyéniség, írónőnek sem jelentéktelen — méltó élettársa Petőfinek; az Ember Tragédiája valódi színpadi alkotás; az Isten Rabjaiban nyoma sincs a misztikus rajongásnak; az expresszionizmus valamennyi modern változata faji hagyományokból táplálkozik.

J. G. fejtegetéseinek végső célja annak a kiderítése, hogyan „tör fel lassankint, szívósan és egyre tisztábban a Magyar Lényeg“. Ez a magyar szellem útiránya s ez szabja meg az anyag beosztását is: „Irodalmunk kezdetleges állapota Mátyásig tart (1458), önállóságunk Petőfivel kezdődik (1842). A kettő

közé esik a művészi kifejezés elsajátítása, világitódalmi remek nyomán“. A kiteljesedő fejlődésbe vetett hit magyarázza meg J. G. sajátos értékrend-szerét. Régebbi irodalomtörténeteink a modern írókat a klasszikusokhoz mérték — szerzőnk az ellenkező végletbe esik. Janus Pannonius Ady példájával magyarázza; Bornemissza Péter Elektrájának az a szerencséje, hogy Móricz Zsigmond „állott be magasztalójának“; Jókai Szabó Dezsőnek és Móricz Zsigmondnak a „felszabadítója“; Tompa „láncszem Vörösmartytól Vajdán át Ady felé“; Gyulai „nyelve kristálytiszt, tömör, gyökeresen magyar... tudományos irodalmunkban nincs is hozzá fogható stílusművész Németh Lászlóig, aki aztán mint kritikus kellő módon kitágítja Gyulai ízléshatárait“.

Bizonyos irányból jövő művek — a kisebbségi érzés önkompensációjából fakadó hányavetiségből — már évek óta magyarázgatják, hogy „minden másképen van“. Szerencsére J. G. irodalomlátásának és irodalomlátatásának tisztább gyökerei vannak. Ami mintaképeinél feltűnést hajhászó póz, Baumgartendijbűvölés vagy tekintélypukkasztó rakoncátlanság, az nála az irodalom lelkes szeretetéből fakadó meggyőződés. A Magyar Jelleg következetes kidomborítása csak kísérlet maradt — a könyv egységét az írói alkotásoknak, a szellemi élet jelenségeinek az az áhítatos és alázatos szolgálata biztosítja, amely a fejtegetések minden sorát áthatja. Az írott betűnek hívó tisztelete bénította meg J. G. kritikái ellenállását a kétesértékű „felfedezésekkel“ és „meglátásokkal“ szemben, de ugyanez tette őt képessé a könyv frissen szemléletes és találon eredeti részleteinek megírására is. Ilyen pl. a Bessenyei filozófiájáról, Petőfi leíró költeményeiről, Kemény regényeiről, Gyulai kritikájáról, Madách szubjektívizmusáról szóló részlet — hogy csak néhányat említsünk. J. G. expresszionista stílusban sűrített megállapításainak alázuhogó tömege fárasztó olvasmány. Aki azonban szeret gondolatgyűjteményben böngészni s egy-egy részleten elmélkedni, bizonyára szívesen fogja forgatni ezt a tanulmányt. S a szerzőnek még nagyobb érdeme maga a kiállítás. 1938-ban, amikor a levegőben világégetést sejtető vészjelek és konferenciákra siető külügyminiszterek repülőgépei cikáznak, amikor a művészet a házfalakon tobzódik és a technika a gázlarc előállításában remekel, akkor a kifizetésű és nagy gondú vidéki középiskolai tanár a magyar szellem értékeinek szeretetére tanítgatja diákjait és olvasóit. Katonáknak vitézségi érem jár az eszességgel párosult bátorságért — mit fog kapni teljesítményéért a magyar szellem hős elővédje: az irodalomtanár?

rtr.

Borbála Gesmey: *Les débuts des études françaises en Hongrie (1789—1830)*. (A szegedi Ferenc József Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 18.) Szeged. 1938.

Gesmey Borbála munkája szorgalmasan összegyűjtött bibliográfiája a cikkeknek, könyveknek és megjegyzéseknek, amelyek Franciaországról 1780 és 1830 között jelentek. A francia forradalmak évtizedei, Napoleon üstökös-szerű feltűnése és bukása a meginduló magyar újságírás figyelmét a francia történelem és politika felé fordították. Páris képe még elmosódott: nagyon érdekes az első magyar útirajz, Sándor István könyvének ismertetése, amely Párisról csak statisztikai adatokban számol be, a francia erkölcsökről pedig borzongással beszél. A frankománia két arca azonban már ekkor is megvillan: a francia szellem áhítatos tisztelete és ugyanakkor az erkölcsi megbotránkozás. A francia szellemiséghez csak a kor nagyjai tudnak közelférközni: Kazinczy

Rousseauért rajong, köre pedig, Péczeli, Dessewffy József gróf és Kiss János Voltaire és a felvilágosodás hívei. Döbrentei is a francia minták alapján plántálja át hozzánk a kritika művészetét, hogy aztán átértékelje francia mestereit.

A bibliográfia 1830-cal zárul: már nem szerepel benne a második francia forradalom magyarországi irodalma, de hiányzik belőle annak a lassú átmenetnek a rajza és bibliográfiája is, amely hűvös statisztikán túljutva a huszas években elindítója lesz a Páris-zarándoklatnak és annak a frankomániának, amely aztán Ady Endre haláláig egységes egészet alkot a magyar életben és irodalomban.

Gedeon Jolán.

Fodor Éva: *A Nyugat-gondolat a magyar irodalomban.* Budapest. 1937.

A tanulmány ama alapvető megállapításon épül fel, hogy kétféle magyar van: a Nyugat felé néző, aki onnan haladást és megtermékenyülést vár és a keleti, aki elég erősnek érzi faját ahhoz, hogy ne szoruljon az idegen ösztönzésre. A könyv a Nyugat felé néző magyarnak akarásait, küzdelmeit és letöréseit rajzolja az egész irodalomtörténet folyamán. A tárgy túlságosan szerteágazó volt és ennek tudható be az egyes korok feldolgozásának elnagyoltsága, de a dolgozat így is kiemeli a megszívlelendő tanulságot, hogy a Nyugatra vágyás, a Nyugatról nyert ösztönzés mindig termékenyítő erjesztőkövász volt nálunk, az új eszmék hordozói pedig megmértéssel találkoztak és számúze-téssel fizettek azért, hogy nemzetüket tanítani akarták, Szent István korától kezdve a renaissanceon, a reformáció írón, Balassin, Csokonain, Bessenyein, Kazinczyn, Kölcseyn keresztül töretlenül visz az út Széchenyiig, a XIX. század általánosabb érdeklődésű Nyugatra fordulásáig. Széchenyi és Ady Endre sorsa szimbolizálja a Nyugatosság kiteljesedését. Széchenyi intelmei a nyugati embernek magasabb szempontokhoz igazodó kritikája, amelyre feljogosította legnagyobb magyar volta. A keleti lélek önimádata és a nyugati lélek önmarcangoló kultúra utáni sóvárgása utána csak Ady Endre profétikus lírájában zeng fel újból, aki Széchenyi nemzetlátásának költői megszólaltatója volt. Fodor Éva csak a Nyugat felé fordulás fejlődéstörténetét adja, a keleti lélek állásfoglalását a felforgató eszmékkel szemben csak sejteti: alkalmasiut ők voltak azok, akik a merészen újathozóknak a mártírkoszorút a fejére nyomták. Még felderítetlen kérdése az irodalomtörténetnek, milyen származásúak voltak az Apácai Cseri Jánosok, a Kármán Józsefek bírái, de Farkas Gyula most megjelent fajbiológiai irodalomtörténete azt már megmutatta, hogy Ady és a Nyugat legerélyesebb támadóí a „svábokból jött magyarok“ közül kerültek ki, akiknek Ady magyarsága nem volt eléggé nemzeti és önimádatban még a keleti fajtán is túl akartak tenni.

Gedeon Jolán.

Kovalovszky Miklós: *Irodalmunk Páris-szemlélete a háború után.* Budapest, 1938.

A Páris-szemlélet kérdése az irodalomtudománynak sokkal érdekesebb és fontosabb szempontja, mint az első pillanatra látszik. Páris nálunk mindig a Béctől való elszakadást jelentette, új, merészebb szellemet, lelki önállóságot, új életformát. Amikor az olvasó a könyvet kinyitja és az első fejezet címét — „Anonymustól a Páris-regényig“ — olvassa, izgalmas fejlődéstörténetet vár, amellyel a munka mindvégig adós marad. A bevezetés röpké másfél oldalon, néhány névvel és adattal elintézi a Páris-szemlélet kérdését Anonymustól máig és egy pillanatra sem villantja fel, hogy mit jelentett a nagyvárosnélküli mult-

ban a Páris-álmom, az osztrák önkényuralom súlyos éveiben a francia szabadság szomjúhozása. Az essai a jelenkor Páris-szemléletét mozaikokból állítja össze: a modern írók szemével mutatja meg a „ville lumière“ ezer arcát, csak nem tud a mondatok és magdanivalók mögé férkőzni. Amikor elhallgat Márai racionális lírája, Jékely Zoltán prózai impresszionizmusa és a többiek önvalomásai, Kovalovszky józan és hűvös megjegyzései nem érzékeltetik a különös párisi légkört, amelyet az írók felidéztek. A tanulmány felépítő szempontjai sem mindig újak: Páris varázsát különösnek, kifejezhetetlennek érzi minden elsőéves bölcsész, hiszen Ady óta minden fiatalcember idegeiben ott él az „ámulások szent városának“ lírai élménye. A párisi polgár és munkás életmódjának jellemének, életnívójának rajza is minden párizstjárt ember személyes tapasztalata. A könyv essaii magaslataokra csak akkor emelkedik, amikor a kérdés tisztán irodalomtörténeti részéhez nyúl és az új francia irodalom hatását vizsgálja. Rámutat, hogy a háború utáni francia szellem merőben más, mint a századfordulón; az irodalom ellaposodott Proust óta és a francia élet csupa kereső nyugtalanság. Kovalovszky végső következtetése is rendkívül érdekes: „Páris, mint a nyugati kultúra központja és a francia kultúra főműhelye meglehetősen elvesztette vonzóerejét íróinkra. A háború és a megalázottság éveiben, amelyek ellenségeként állították szembe nemzetünket és a franciákat, a magyarság fájdalmasan csalódott a művelt Franciaországban, amelynek neve rajongásunkban összefort az emberi szabadságjogok és testvériség gondolatával.“

Gedeon Jolán.

Dezsényi Béla: *Magyar-svájci szellemi kapcsolatok a szabadságharc idején.* (A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 37.) Budapest. 1938.

Dezsényi Béla értékes tanulmánya a forradalom és a szabadságharc viszhangját keresi a svájci francia sajtóban. A svájci politikai élet belső szerkezete előre meghatározza az egyes lapok állásfoglalását, de végül a szabadságharc és annak szomorú leveretése után radikálisok és konzervatívok egyformán őszinte rokonszenvvel fordulnak a magyar nép felé, amelyben a nyugati civilizáció védőbástyáját látják az osztrák és szláv barbarizmus ellen. A felénk forduló szeretetnek tanújele William Rey útikönyve is, amelyben Magyarországnak jut a legnagyobb fejezet és a legtöbb rokonszenv. Dezsényi Béla a száraz adatokon felülemelkedve a szellemtörténet eszközeivel mutatja be a magyar történelem hőskorát a svájci sajtó lelkesedésén keresztül, pszichológiai magyarázatként pedig megrajzolja Svájc politikai szerkezetét a XIX. század közepéig.

Gedeon Jolán.

Somos Jenő: *Baudelaire és az új magyar líra.* (A pécsi Erzsébet Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 142.) Pécs. 1938.

Baudelaire emberi alakja, hidegen izzó költészete még máig sem vesztett érdekességéből. Merész témái, klasszikus formába zárt lírai forradalma a negyvenes években részvétlenségbe sikkad, hogy akkor támadjon fel újra, amikor a kor beéri a problémák szárnyalását: költészete egy új zseni, Verlaine útmutatásán keresztül közelférkőzik a lelkéhez és az új líra forrásává válik a lírai különcködés. Baudelaire emberi alakja azonban mindvégig problematikus marad és ezt Somos Jenőnek sem sikerült maradéktalanul megértetni. Baudelaire „mindvégig ellensége marad a nagy Kifürkészhetetlennek. Ezzel magyarázható

előszeretete a mesterkélrt, a természetellenes iránt. Ez azonban nem jelenti a züllött, a bűnök fertőjébe süllyedt ember gyönyörét: higyjük el neki, hogy magatartása a tudatosan magasabbrendű szellem bátor állásfoglalása és öngelenése“.

Somos könyvének első fejezetében a dekadenciát meghatározni törekszik. A feladat nem volt könnyű: odakinn Párizsban a szimbolizmus nagy irodalmi harcai, a XIX. századvégi kritika nagymesterei agyonmagyarázták a századvégi líra lelki rejtélyét. Nálunk Horváth János „tudatos ösztöniségben“ látja a dekadencia főjellemlvonását; ezt az elméletet Somos Jenő úgy írja körül, hogy akart és sokszor erőszakkal felidézett lelkiállapotnak mondja, amely azonban mégis túljelettség, betegség tünete és amelyet a költő nem is szégyel, inkább büszkélkedik vele. Kétségtelen, Baudelaire sátánkodásai, lírájának különlegesei tudatos dekadenciára vallanak és mégis, egész programmköltészete, kifejezési formáinak erőteljessége nem dekadens jellemlvonások. Nem is ő a francia költészet nagy dekadense, hanem az impresszionista, esett, beteglelkű Verlaine. A dekadencia lényege talán a hatásában mutatkozik meg a legjobban. Baudelaire pózait, a színek, ízek és hangok titkos összefüggéseinek elméletét le lehetett másolni, de a verlainei lágyság, a költő erőtlen lázadozása a sors ellen, a betegesen túlfinomult lélek halk lírája egyetlen és soha többé fel nem hangzó zenéje a francia költészetnek. Az utánajövők megint csak a dekadencia stílus-eredményeit tudják átvenni: Baudelaire és Rimbaud lírai elméleteiből, Verlaine zeneiségéből nő ki Mallarmének és követőinek észszimbolizmus, akik már régen elfeledték a baudelairei dandy-pózt s verlainei züllött bohémiséget. Az irodalmi program továbbfejlődött, de a lírai legszubjektívabb magja mindvégig a kezdeményezők sajátja maradt. Dekadencia és szimbolizmus kettéválása látszik Baudelaire magyarországi hatásában is: Adyt megkapja, de felolvadni nem tud benne, mert őseje nem engedi. Babitsra egyáltalán nem hat a baudelaireizmus, Kosztolányira is csak kevésbé: leginkább a tudóbajos Tóth Árpádot és a szomorú, beteglelkű Juhász Gyulát fogja meg. Szép és érdekes a dolgozatnak Baudelaire magyarországi hatásával foglalkozó része: lelkiismeretes analízisét adja az új magyar költészetnek és újat is tud mondani akkor, amikor versekből mutatja ki a Baudelaire hatást. Kár, hogy nem marad mindig az önálló mesgén és helyenként átveszi a forrásmunkákat.

Gedeon Jolán.

Szegszárdy-Csengery József: Kosztolányi Dezső. Szeged, 1938. Magyar Irodalomtörténeti Intézet. 104 l.

Baráth Ferenc tanulmánya mellett ez már a második *Kosztolányi Dezső*-ről szóló doktori értekezés. Mindkettőnek megvan a maga rendeltetése. Míg az előbbi főleg az életrajzra helyezte a súlyt, addig ez újabban megjelent értekezés szerzője inkább a műalkotások belső törvényszerűségeinek vizsgálatában merül el. Vázlatos pályakép után a költő ihletalakulását és költészet-fölfogását elemzi, fölhasználva nagyszámú nyilatkozatát és bírálatát, melyekben itt-ott megcsillantak műelvi gondolatok vagy esetleg vallomások. Szorgalmasan füzte csokorba Kosztolányinak ezeket a szétszórtan megjelent gondolatszilánkjait, melyek közül különösen az érdemel figyelmet, melyben a költő megállpítja, hogy „a magyar irodalmi nyelv versenyel. Nyelvünket ugyanis nem a prózai szerkesztés szabotossága, folyamatosága vagy világossága, hanem a versenyelv ösztönös lazasága jellemzi. A magyar nem szerkeszt vagy elnevez, hanem lazán, érzelmi fölfűtött-

ségében föl villanó képekkel, nyelvi rátapintásokkal érzékeltet. Mi nem elemzünk, hanem összefogunk, megjelentetünk“. Ezután két nagy fejezetben mutatja be Kosztolányi lírájának és prózájának fejlődését, megkülönböztetve az impresszionizmus felé haladó korszakát, melyet Reviczkyes elemek tartkítanak, az impresszionista stilonantika korától. Végül a tiszta impresszionizmus éveit mutatja be, melyekben főleg Baudelaire a formában költő vezető szelleme. Sokkal egységesebb szempontok szerint tárgyalja a prózáiró kibontakozását. Helyesen magyarázza a *Boszorkányos esték* formai lazasságát *A szegény kisgyermek panasza*inak oldottabb impresszionizmusával és finom esztétikai érzékkel méltatja *Esti Kornél* művészi-lélektani vonásait. Általában helyes szempontok figyelembevétele alapján értékel tárgyalása folyamán a költőnek valóban értékes alkotásait (pl. *Tengerszem* stb.) Bibliográfiája azoban hevenyészve van összehozva s ez az oka annak is, hogy a *Lotoszevők* a versfordítások közé került, holott Kosztolányi eredeti mesedramája.

K. S.

Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába. Budapest, 1939. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 116 l.

Kozocsa Sándornak 1927-óta (újabbban különnyomatban is) megjelenő irodalomtörténeti bibliográfiái immáron nélkülözhetetlen segédeszközévé váltak a kutatóknak. A bibliográfia területén mindenbizonyal ez volt Kozocsa Sándornak az iskolája, de rajta kívül igen sok úgynevezett személyi jellegű bibliográfiát (*Zichy Mihály, Liszt Ferenc, Riedl Frigyes, Károlyi Árpád, Császár Elemér, Hóman Bálint, Angyal Dávid, Tolnai Vilmos*) készített, és ő szerkeszti a Petrik Géza kezdeményezésére megindult *Magyarország bibliográfiája* című vállalkozás új köteteit, amelyek az 1910-től 1920-ig megjelent nyomtatványok anyagát foglalják magukba.

Különböző részletkérdések feldolgozása után most elméleti munkával jelentkezik Kozocsa Sándor. Ez a munkája annál inkább megérdemli figyelmünket, mert egy háromrészes tervezett sorozatnak tulajdonképen csak az első kötete. Mint minden jó, pedagógiai célú bevezetés, ez a munka sem akar elméleti vitákat felkavarni tudománya területén. Közlő természetű mű, amely különösen arra a célra alkalmas, hogy a tudományos munka küszöbén álló fiataléagnak eligazodást nyújtson a bibliográfiák és a bibliográfiaszerű kézikönyvek között. Könyve az idevágó anyagot szinte teljes egészében magában foglalja. Ír a bibliográfia fogalmáról és jelentőségéről, a bibliográfia fejlődéséről, a bibliográfia fajairól, a bibliográfiai rendszerekről, szól a folyóiratbibliográfiák kérdéséről, megkapjuk könyvében a magyar bibliográfiai irodalom vázlatos történetét, végül a kérdés irodalmával foglalkozó legfontosabb hazai és külföldi tanulmányok és könyvek jegyzékét.

Kozocsa Sándor munkája hasznos kézikönyv, a tudományos munkával foglalkozni kezdő fiataléagnak.

—i—r.